

הסקר החברתי – 2007

הסקר החברתי – 2007

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית עורך זה כמעט עשור את הסקר החברתי – סקר עמדות הציבור בסוגיות חברתיות שונות¹. הסקר נועד להצביע על תחושת הרווחה ותחושת הביטחון החברתי של הציבור בישראל ועל עמדותיו בסוגיות חברתיות שונות. גם השנה הקפדנו, כמדי שנה, להמשיך ולשאול מספר שאלות בניסוח זהה לשנים קודמות, כדי שתהיה בידינו התרשמות על המגמות שהתפתחו בעמדות הציבור. עם זאת, הוספנו מספר שאלות חדשות, בתחומים שהערכנו שהם עומדים במוקדי הדיון הציבורי לאחרונה. הסקר מהווה תוספת חשובה לתמונת המצב העולה מהדו"ח השנתי של המרכז, בהצביעו, באופן כללי, על המשך המגמות שנצפו בשנים האחרונות, ולהלן סקירה תמציתית של העיקריות שבהן:

- נמשכת מגמת שיפור בתחושת הביטחון החברתי-כלכלי של הציבור. התרשמות זו עולה מתשובות לכמה משאלות הסקר; ממדד טאוב, המבוסס על שקלול התוצאות של כמה שאלות; וכן מתשובות לשאלה ישירה בנושא זה, המשלימה את ההתרשמות: למעלה מ-40 אחוז מהציבור (42 אחוז) דיווחו על תחושת ביטחון חברתי-כלכלי טובה (9 אחוזים - טובה מאד) ו-43 אחוז על תחושה בינונית. לעומת זאת, רק 4 אחוזים דווחו על תחושה כלל לא טובה ועוד 11 אחוז על תחושה לא כל-כך טובה.
- גם בתשובה לשאלה על מצבם הנוכחי של הנשאלים לעומת המצב לפני שנתיים-שלוש מסתמנת מגמת השיפור: שיעור המשיבים שמצבם הורע, 24 אחוז, ירד באורח משמעותי לעומת השנים הקודמות, ושיעור המשיבים שמצבם שופר עלה, לכדי 27 אחוז. יחד עם זאת, שיעור יציב של כרבע מכלל המשיבים ממשיכים להשיב, שהכנסתם אינה מספקת לצורכי הקיום הבסיסיים או שהיא מספקת בקושי.

¹ הסקר נערך כמדי שנה באמצעות "מכון סמית". הסקר נערך השנה בחודש ספטמבר. הוא בוצע בקרב אלף איש, כמדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל וטעות הדגימה היא 3.1 אחוזים.

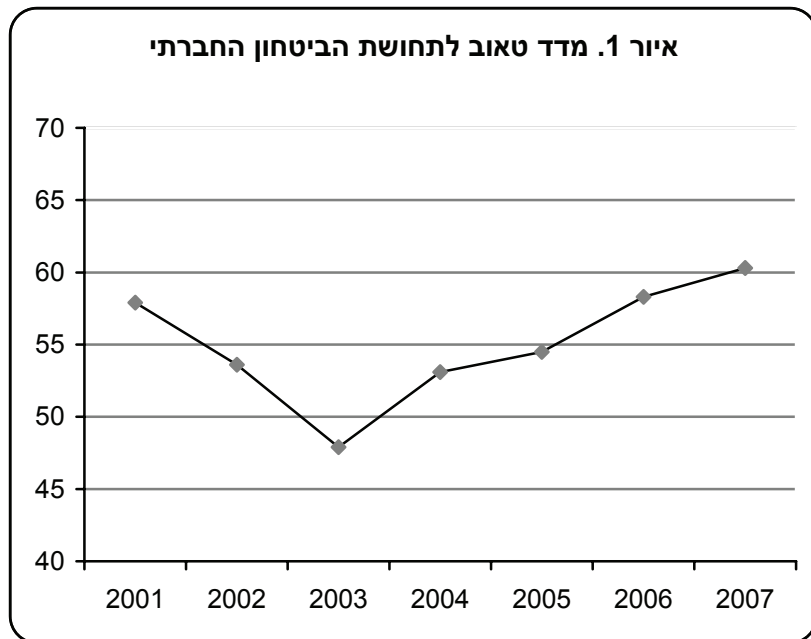
- שינוי בולט לעומת השנה שחלפה מתגלה בחשיבות המיוחסת לסוגיה הביטחונית – הציבור סבור היום, יותר מבעבר, שהביטחון חייב לעמוד בראש סדר היום הלאומי והוא דוחק את סוגיית צמצום העוני ואת מצוקת הפערים החברתיים למקום שני ובמרחק רב מהנושא הביטחוני (32 לעומת 47 אחוז, בהתאמה). ככל הנראה, ישנה השפעה מצטברת בתחושת הציבור, כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה, מהמשך הפגזת יישובי הדרום במרגמות וברקטות קאסם, מהמתרחקות בגבול עם סוריה ומהאיום הגרעיני האיראני, העומד תדיר על סדר היום.
- הסקר מאשש השנה את התחושה הכללית, שהביצועים הטובים של הכלכלה הישראלית בשנים האחרונות משפיעים על כלל הציבור אך ההשפעה איננה אחידה לגבי כל חלקי האוכלוסייה.
- בדיון הציבורי יש לעיתים קרובות חוסר הבחנה בין סוגיית העוני ותחולתו בחברה הישראלית, לבין סוגיית הפערים הכלכליים והחברתיים. הרושם המתקבל מהתשובות בסקר בעניין זה הוא, שבעיני רוב הציבור העוני נתפס כחמור ומדאיג יותר מן הפערים המעמיקים בחברה בישראל.
- בסקר מתגלה, כי הציבור בישראל חלוק בדעתו בעניין הצורך לנקוט במדיניות של העדפה מתקנת לגבי המגזרים החלשים בחברה. כמחצית מן הציבור הביעו התנגדות להעדפה מתקנת כלפי שני המגזרים החלשים ביותר בחברה הישראלית, הערבים והחרדים; ושיעור המתנגדים גבוה יותר כלפי החרדים מאשר כלפי הערבים.
- גם בסקר הנוכחי בולטות כמה קבוצות בחברה הישראלית, אשר נבדלו בתשובותיהן לחלק ניכר מהשאלות, באופן המציג אותן כבעלות עמדות ייחודיות לקבוצה. מדובר בעיקר בעולים מחבר העמים, בערבים, ובחרדים. לאורך הניתוח והצגת הממצאים, הקדשנו מקום להבלטת הגישות השונות של קבוצות אלו, כאשר הן בלטו לעומת הכלל בנושאים קונקרטיים.

1. "מדד טאוב" לתחושת הביטחון החברתי

מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי מאגד את התשובות לקבוצה של שאלות, הנוגעות ישירות במרכיבים הבסיסיים ביותר של תחושת הרווחה החברתית. המדד מאפשר להציג תמונה כוללת יותר, מעבר למה שניתן ללמוד מתשובות לשאלות בודדות, שעסקו בעיקר בשינויים ברמת החיים,

בתחושת החשיפה לאלימות, בביטחון הכלכלי הבסיסי, ובחשש מפני אבטלה.

”מדד טאוב” לשנת 2007 עומד על 60.3 נקודות לעומת 58.3 נקודות ב-2006. רמה זו היא רמת המדד הגבוהה ביותר מאז התחלנו במדידתו ב-2001 (המדד נע בין מצב אופטימלי של 100 נקודות והמצב הגרוע ביותר, המצוין על-ידי 0 נקודות). הרציפות והעקביות של הנתונים מצביעה על כך, שתחושת הביטחון החברתי של הציבור הולכת ומשתפרת, ובשנת 2007 היא הטובה ביותר מאז התחלנו בחישוב המדד.

יחד עם זאת, נתונים אלה מתייחסים לאוכלוסיית הסקר בכללותה ומסתירים הבדלים גדולים ברמת הביטחון החברתי בין קבוצות שונות באוכלוסייה. כך, למשל, המדד המחושב לקבוצת בעלי הכנסה "הרבה מעל הממוצע"² עמד בשנת 2007 על 70 נקודות, בו בזמן שהנתון עבור בעלי הכנסה "הרבה מתחת לממוצע" הגיע לכדי 50 נקודות. מעניין, כי

² הנשאלים בחרו בקטגוריה המגדירה את רמת הכנסתם, ביחס לשכר הממוצע במשק.

בשנת 2006 המספרים היו 73 ו-48 בהתאמה, כך שהפער עדיין גדול אך הוא הצטמצם בלמעלה מ-4 נקודות. יתירה מזאת, מדד טאוב לגבי בעלי ההכנסה הנמוכה ביותר הוא הגבוה ביותר מאז שהתחלנו למדוד. עוד אפשר לציין, כי בעוד שלגבי קבוצת בעלי ההכנסה הגבוהה ביותר חלו בשנים האחרונות תנודות במדד כלפי מעלה ומטה, הרי שאצל בעלי ההכנסות הנמוכות ביותר נראה שיפור מתמשך במצב (כמובן שרמת המדד נמוכה עדיין בהרבה לעומת המדד של האוכלוסייה העשירה).

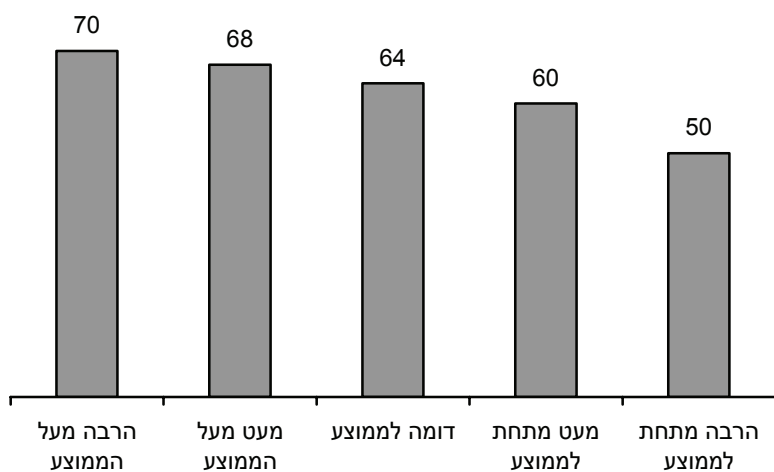
ההבדלים במדד בין קבוצות האוכלוסייה בעלות רמות ההשכלה השונות בולטים הרבה פחות אך נראות מגמות דומות, של שיפור כללי במדד וצמצום מקביל אך קטן מאד של הפערים ביניהן.

לוח 1 ממחיש את העלייה בתחושת הביטחון החברתי-כלכלי אצל כל קבוצות האוכלוסייה, לעומת שנת 2003, שהייתה שנת השפל הנמוך ביותר בטווח השנים הרלבנטי. השיפור היה גדול במיוחד אצל החרדים (15 נקודות), אצל בעלי ההשכלה האקדמית (13 נקודות) ואצל בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע (11 נקודות). השיפור הקטן ביותר היה אצל העולים (5 נקודות בלבד).

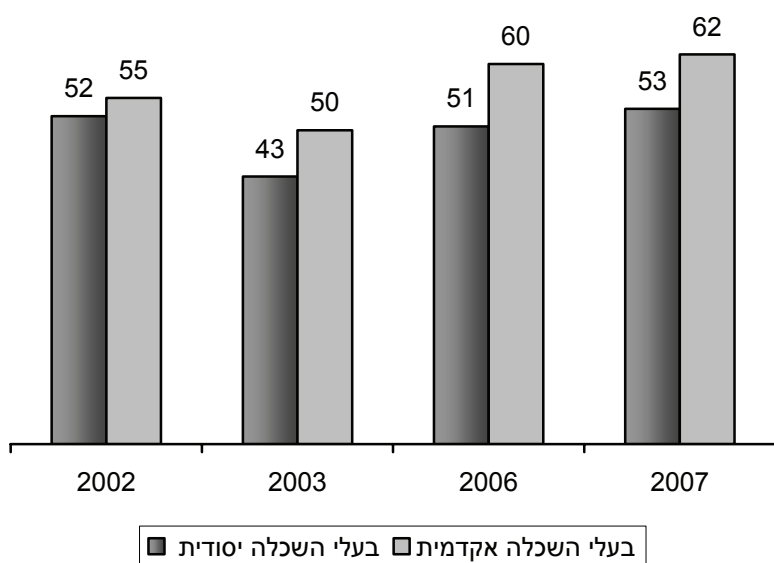
לוח 1. מדד טאוב לקבוצות אוכלוסייה נבחרות

2007	2006	2003	2002	
52	50	43	52	השכלה יסודית או תיכונית חלקית
63	60	50	55	השכלה אקדמית
50	48	41	49	הכנסה נמוכה בהרבה מהממוצע
70	73	59	61	הכנסה גבוהה בהרבה מהממוצע
65	58	50	60	חרדים
55	53	44	50	ערבים
55	57	50	47	עולים

**איור 2. מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי
לפי קבוצות הכנסה, 2007**

**איור 3. מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי
לפי קבוצות השכלה**

השנה הוספנו לשאלות הסקר שאלה כללית, שנוסחה היה "באופן כללי, איך היית מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי שלך ושל משפחתך?" השאלה נועדה לתמוך, במידה מסוימת, דרך ראייה כללית יותר את ממצאי המדד, המחברים, כאמור, מכמה שאלות. התשובות הכלליות אכן מצביעות על כך, שרוב הציבור מרגיש בסך-הכל נוח מבחינה כלכלית וחברתית. במיוחד מרשים למצוא, ששיעור המציינים תחושת ביטחון טובה מאד כפול משיעור בעלי ההרגשה הלא טובה כלל, ואילו שיעור בעלי התחושה הטובה הוא כמעט פי שלושה משיעור המרגישים לא כל-כך טוב. כ-43 אחוז מהנשאלים מבטאים תחושת ביטחון בינונית.

לוח 2. התפלגות התשובות לשאלה, " באופן כללי, איך היית מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי שלך ושל משפחתך? " – 2007

אחוזים	תחושת הביטחון החברתי-כלכלי
9	טובה מאד
33	טובה
43	בינונית
11	לא כל-כך טובה
4	כלל לא טובה

השיפור המתמשך והרצוף בתחושת הביטחון החברתי של הציבור, המלווה בצמצום הפערים בתחושה בין הקבוצות ניכר אם כן במדד טאוב, אם כי יש להדגיש, כי בעלי ההרגשה הטובה ביותר הם בעלי ההכנסה הגבוהה ביותר. זאת ועוד, קיים הבדל רב (25 אחוז) בשיעור המציינים תחושת ביטחון "טובה מאד" לבין הקבוצה הבאה אחריהם (צעירים בני 18-22). ממצא מפתיע הוא, שבקרב העולים מחבר העמים שיעור המרוצים מאד הוא נמוך ביותר, ושיעור הבלתי מרוצים הוא הגבוה ביותר, ומשתווה כמעט לשיעור (הנמוך) בקרב הערבים. מתקבל הרושם, שהשיפור במצבם הכלכלי ובביטחונם התעסוקתי של העולים, כפי שהוא משתקף, הן בתשובות לשאלות אחרות בסקר זה והן בנתונים חיצוניים שונים, אינו מתורגם כלל לתחושתם הכללית בדבר ביטחונם הכלכלי-חברתי. בניגוד לכך, מהסקר עולה ממצא לגבי התחושה הטובה מאד של החרדים, שכמחצית מביניהם מדווחים, שהרגשתם היא טובה או טובה מאד, והשיעור גבוה בהרבה מהממוצע הכללי.

לוח 3. התפלגות התשובות לשאלה, " באופן כללי איך היית מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי שלך ושל משפחתך " – 2007

טובה מאד + טובה	לא כל-כך טובה + כלל לא טובה	
27	21	בעלי השכלה יסודית או תיכונית חלקית
44	15	בעלי השכלה אקדמית
19	34	בעלי הכנסה נמוכה בהרבה מהממוצע
86	7	בעלי הכנסה גבוהה בהרבה מהממוצע
49	15	חרדים
37	14	ערבים
19	35	עולים

חישבנו השנה את מדד טאוב לפי אזור מגורים וגודל יישוב. התוצאות מצביעות על מדד ברמה של 56 נקודות עבור תושבי הצפון, והוא נמוך לעומת הרמה שנמדדה עבור תושבי הדרום, כמעט 60 נקודות, ועבור תושבי המרכז, 62 נקודות. ההבדלים לפי גודל יישוב מראים, כי תושבי יישובים קטנים (59.7) ותושבי הערים הבינוניות³ (59.9) התאפיינו בציון נמוך יותר של המדד לעומת תושבי הערים הגדולות⁴ (62.1).

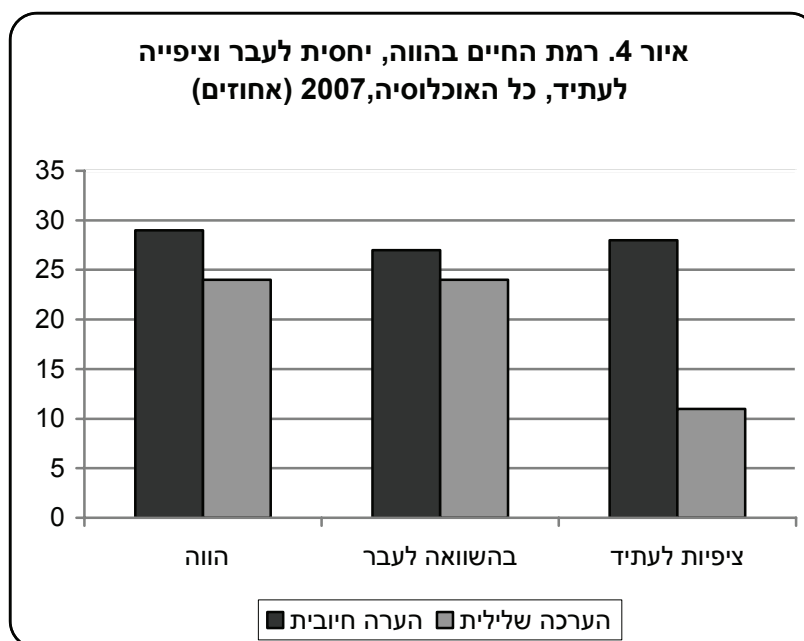
מתוצאות הסקר עולה, אם כן, כי תחושת הביטחון החברתי גבוהה בקרב תושבי המרכז ובקרב תושבי הערים הגדולות, אך נמוכה יותר בקרב תושבי הצפון. ממצא זה נתמך גם בתשובה לשאלה, 'איך אתה מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי חברתי' – 46 אחוז מתושבי המרכז השיבו, שתחושתם טובה או טובה מאד לעומת 35 אחוז מתושבי הצפון ומתושבי הדרום, שענו כך. עוד מצאנו, ששיעור גבוה (46 אחוז) מתושבי הערים הגדולות דיווחו על תחושה טובה מאד או טובה לעומת 42 אחוז מתושבי יישובים קטנים ו-36 אחוז מתושבי הערים הבינוניות בגודלן.

³ ערים שמספר תושביהם עולה על 100,000 אך נמוך מ-200,000.

⁴ ערים גדולות, שמספר תושביהן מעל 200,000 : אשדוד, חיפה, ירושלים, ראשון לציון, תל-אביב.

2. רמת החיים

בכל הסקרים שערכנו שאלנו מספר שאלות, בנוגע לתחושת הציבור ביחס לרמת חייו. להלן נתייחס לשלוש שאלות, המשוות את התחושות ביחס לרמת החיים בהווה, לעומת העבר הקרוב, ולעומת הציפיות לעתיד. אמנם השאלות נפרדות, אולם ייתכן שהערכה חיובית של המצב הנוכחי משפיעה על הערכה חיובית יותר של העבר הקרוב, ובאופן דומה היא משפיעה גם על ציפיותיו לעתיד.

השאלה הראשונה הייתה, "באיזו מידה רמת הכנסתך מאפשרת לך ולמשפחתך לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים?" דהיינו, המצב בהווה. השאלה השנייה הייתה, "אם תשווה את רמת החיים שלך ושל משפחתך היום לעומת לפני שנתיים-שלוש, האם לדעתך: חל שיפור ניכר, חל שיפור מסוים, לא חל כל שינוי, חלה נסיגה מסוימת, חלה נסיגה רבה?" והיא התייחסה להשוואה לעבר.

והשאלה השלישית, "האם אתה צופה שמצבך ומצב משפחתך ישתנה בשנה הקרובה?" ביקשה לבדוק ציפיות לעתיד.

לוח 4 מרכז את התשובות לשלוש השאלות הללו, ועולות ממנו כמה נקודות מעניינות: בקרב כלל הציבור התחושות לגבי המצב בהווה הן פחות או יותר שקולות בין חיוב לשלילה. בעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מעל הממוצע בולטים במיוחד בקרב מי שסבורים, שהכנסתם מאפשרת קיום ללא קושי ואחריהם מאחור (בהרבה) בעלי השכלה אקדמית – 75 אחוז מבעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע השיבו, שהכנסתם מאפשר קיום ללא קושי, לעומת 38 אחוז בלבד מקרב בעלי השכלה אקדמית. ייתכן, שיש כאן ביטוי לשחיקה במצבן הכלכלי של קבוצות אוכלוסייה שלמות, שראו בכניסתן למקצועות הדורשים השכלה אקדמית מסלול מוביליות מרכזי. עוד ייתכן, שהשביתות של ציבור המורים, העובדים הסוציאליים, הפסיכולוגים, הסגל האקדמי, וכדומה, גם הן ביטוי לתחושות האכזבה הללו בקרב בעלי השכלה האקדמית.

מבין הקבוצות החלשות, בעלי ההכנסה הנמוכה בהרבה מהממוצע מדווחים על המצב הגרוע ביותר ואילו העולים על המצב הטוב ביותר. תמונת מצב דומה – אם כי קצת פחות קיצונית – עולה מהתבוננות בתחושת המשיבים לגבי מצבם הנוכחי בהשוואה לעבר. הצפי לעתיד הוא אופטימי יותר מאשר פסימי, והוא בולט גם אצל האוכלוסיות שמקובל להתייחס אליהן כאל חלשות. 43 אחוז מהמשיבים החרדים סבורים שמצבם ישופר בעתיד לעומת 3 אחוזים בלבד, הסבורים שמצבם יורע. אצל הערבים המספרים עומדים על 33 ו-17 אחוז, בהתאמה.

בדקנו, אם כן, באיזו מידה תחושות הציבור, באשר לרמת החיים בהווה, מצביעות גם על המשך ציפייה לשיפור, לקפיאה על השמרים, או על חשש מפני הרעה, לעומת סקרים קודמים?

השאלה הראשונה הייתה, כאמור לעיל, "באיזה מידה רמת הכנסתך מאפשרת לך ולמשפחתך לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים?" השוואת התשובות לשאלה זו לאורך זמן מצביעה על כך, שלאורך כל הסקרים, שיעור בעלי ההכנסה הנמוכה, שהשיבו שהכנסתם מאפשרת קיום ללא קושי – או ללא קשיים רבים – וכי היא מספקת לצורכי הקיום הבסיסיים, אינו עולה על 8 אחוזים. בהשלמה לכך, שיעור המשיבים, שהכנסתם מאפשרת קיום אך בקושי או כלל לא מאפשרת את צורכי הקיום הבסיסיים, עולה על 50 אחוז. עם זאת, בסקר של 2007 התמונה המתקבלת היא האופטימית ביותר מאז 2001. כמו כן, בשנים 2001-2006

לוח 4. ריכוז התשובות לשאלות, שהתייחסו לרמת החיים בהווה, להשוואה לעבר, ולציפיות לעתיד
 ("+" מציין מצב טוב/שיפור; "-" מציין מצב לא-טוב/הרעה)

2007		2006		2004		2001		
-	+	-	+	-	+	-	+	
								מצב בהווה
24	29	32	25	34	23	28	27	סך-הכל
8	75	0	75	12	59	5	71	הכנסה גבוהה
53	8	65	5	53	8	64	8	הכנסה נמוכה
16	38	20	28	20	47	16	60	השכלה גבוהה
48	17	59	12	58	11	47	11	השכלה נמוכה
22	17	48	14	32	17	32	8	חרדים
41	18	61	11	46	16	48	15	ערבים
28	24	34	20	50	13	48	29	עולים
								השוואה לעבר
24	27	35	18	37	23	13	38	סך-הכל
9	54	18	24	31	29	18	52	הכנסה גבוהה
43	16	54	8	69	8	36	15	הכנסה נמוכה
22	32	28	22	47	13	23	36	השכלה גבוהה
31	22	50	13	65	1	32	17	השכלה נמוכה
23	18	48	13	43	13	20	20	חרדים
32	31	47	15	63	13	34	23	ערבים
24	32	32	26	24	18	26	25	עולים
								ציפיות לעתיד
11	28	16	26	13	29			סך-הכל
5	35	12	26	9	55			הכנסה גבוהה
20	20	28	22	22	43			הכנסה נמוכה
10	27	13	22	16	35			השכלה גבוהה
16	21	21	29	21	48			השכלה נמוכה
3	43	21	21					חרדים
17	33	22	40					ערבים
18	23	17	20					עולים

שיעור המשפחות, שחשו שהן במצוקה כלכלית, היה גבוה יותר משיעור המשפחות, שחשו שהן ברווחה, וב-2007, לראשונה חל היפוך – שיעור המשפחות החשות שהן ברווחה גבוה יותר משיעור המשפחות החשות שהן במצוקה (29 לעומת 24 אחוז).

גם התשובות לשאלה, "האם רמת החיים השתפרה לעומת שנים קודמות?", מצביעות על כך, שבניגוד לשנת 2006, בה חלק גדול יותר (כמעט פי שניים) של הציבור העריך, שמצבו גרוע, והוא עלה בערכו על אלה שסברו שמצבם שופר, הרי שבשנת 2007 השתווה שיעור הסבורים שמצבם השתפר לאלה הסבורים שמצבם הורע. למרות זאת, אפשר לומר, שהציבור בשנת 2007 רחוק עדיין מתחושת האופטימיות שהייתה לו, על מצבו יחסית לעבר הקרוב, ב-2001 – 27 אחוז סבורים כיום שמצבם שופר לעומת 38 אחוז, שסברו כך ב-2001, ו-24 אחוז סבורים היום שמצבם הורע לעומת 13 אחוז ב-2001.

התמקדות במצבן של שלוש קבוצות האוכלוסייה, שמקובל לראותן כאוכלוסיות חלשות – ערבים, עולים (מחבר העמים מאז 1989), וחרדים – מלמדת על השיפור שחל אצל כל אחת מהן:

מצבם של העולים שופר באופן ניכר ותהליך התערותם בחברה הישראלית, מבחינה חברתית כלכלית, נמשך בעקביות. אמנם שיעור המשיבים ב-2007, שהכנסתם מאפשרת קיום ללא קושי עדיין נמוך משיעורם ב-2001, אך שיעור המשיבים, שהכנסתם מאפשרת קיום רק בקושי, יורד בעקביות, לכדי 28 לעומת 48 אחוז ב-2001. נתונים אלה, הדומים מאד לממוצע של כלל המדגם, מצביעים על המשך הקליטה וההתערות של העולים, תהליך עליו הצבענו גם בשנה שעברה, תוך ציון הקצב המהיר שלו.

מצבה של האוכלוסייה החרדית שופר ב-2007 באופן משמעותי ביותר, ומספר המדווחים בשנה זאת, שהכנסתם מאפשרת קיום בקושי ירד והוא הנמוך ביותר מאז 2001. מספר החרדים, המדווח על הכנסה המאפשרת קיום ללא קושי עלה לכדי פי שניים בהשוואה לשנת 2001. גם בתשובות לשתי השאלות האחרות אפשר למצוא תמיכה בהתרשמות, שחל שיפור ברמת חייה של האוכלוסייה החרדית. ייתכן שתחושת ההקלה נעוצה בבלימת הפגיעה בקצבאות הילדים, שהשפעתה הייתה קשה במיוחד על המשפחות החרדיות הגדולות. עוד ייתכן, שתחושת השיפור מבטאת את מגמת העלייה בשיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של המגזר החרדי,

כנובע מפעולות ממוקדות שהופנו למגזר זה במסגרת מדיניות הממשלה לקידום השתתפות בכוח העבודה, כדרך ליציאה ממצוקה כלכלית. גם מצבה של האוכלוסייה הערבית שופר מאד בשנת 2007 בהשוואה לעומת 2006, והדבר מתבטא בירידת חלקם באוכלוסייה של אלה המדווחים, שהכנסתם מספיקה בקושי לכיסוי צורכי הקיום. חלקה של אוכלוסייה זאת ירד מ-61 אחוז ב-2006 ל-41 אחוז ב-2007. למרות השיפור, הבא לידי ביטוי במספרים אלה, ההערכה היא, שבנוסף לפגיעה בקצבאות הילדים, חלה אצל הערבים גם הרעה בתנאים המאפשרים קבלת דמי אבטלה. וכן, יש לזכור, שמצבם של הערבים היה חמור בהרבה בנקודת הפתיחה, דהיינו ב-2001, כאשר 48 אחוז מתוכם דווחו על כך, שהכנסתם מספיקה בקושי לקיום לעומת 32 אחוז בקרב החרדים.

לגבי הערכת הנשאלים את המצב, בהשוואה לעומת השנים הקודמות, אפשר לראות, ששיעור בעלי ההכנסה הגבוהה, הסבורים שמצבם הורע לעומת השנים הקודמות, נמוך ב-2007 לעומת כל השנים שנבדקו (9 אחוזים). לעומת זאת, שיעור הסבורים שמצבם שופר זינק, מ-24 אחוז ב-2006 ל-54 אחוז ב-2007. ממצא זה מצביע בבירור על ההטבה בתחושתם של בעלי ההכנסות הגבוהות. אמנם חל שיפור בכיוון זה גם בתחושתם של בעלי ההכנסות הנמוכות אך עוצמתו פחותה בהרבה – 16 אחוז מתוכם דווחו על שיפור ברמת חייהם לעומת 8 אחוזים ב-2006, בעוד 43 אחוז מדווחים ב-2007 על הרעה במצבם לעומת 54 אחוז ב-2006. גם לפי רמת ההשכלה ניכרים הבדלים דומים בין המשיבים, באשר לתחושת השיפור יחסית לשנים הקודמות. תחושת השיפור משותפת לכל, אולם ניכרים הבדלים בין בעלי השכלה גבוהה ובין בעלי השכלה נמוכה: שיעור בעלי השכלה האקדמית, הסבורים שמצבם הורע הולך ויורד והערכתם שמצבם שופר עולה. תמונה דומה מצאנו גם אצל בעלי ההשכלה היסודית והתיכונית. יחד עם זאת, שיעורי המשיבים שמצבם שופר גבוהים יותר בקרב בעלי השכלה האקדמית, ושיעורי המשיבים שמצבם הורע גבוהים יותר בקרב בעלי השכלה הנמוכה.

כאשר בוחנים אצל הקבוצות השונות את התייחסותם לאפשרות של הידרדרות למצב של עוני מתברר, באופן בלתי מפתיע לחלוטין, שערבים ובעלי הכנסה הרבה מתחת לממוצע הם החוששים ביותר מפני מצב זה. התחושה החיובית בולטת השנה בתוך הקהילה החרדית, שרק 15 אחוז מהמשיבים בקרבה דווחו על חשש רב מהידרדרות במצב הכלכלי, לעומת 51 אחוז, שכלל לא חוששים מהרעה או חוששים במידה מועטה בלבד.

ייתכן שהסיבה לכך היא התלות הגבוהה יחסית של אוכלוסייה זאת בקצבאות (שרמת הביטחון בקבלתן בעתיד גבוהה יחסית) – כתוספת להכנסות אחרות, שסיכויי קבלתם גבוהים יותר בכלכלה יציבה ועולה.

לוח 5. התפלגות התשובה לשאלה, "האם אתה חושש מהאפשרות שאתה או משפחתך תיקלעו למצב של עוני או מצוקה כלכלית?"

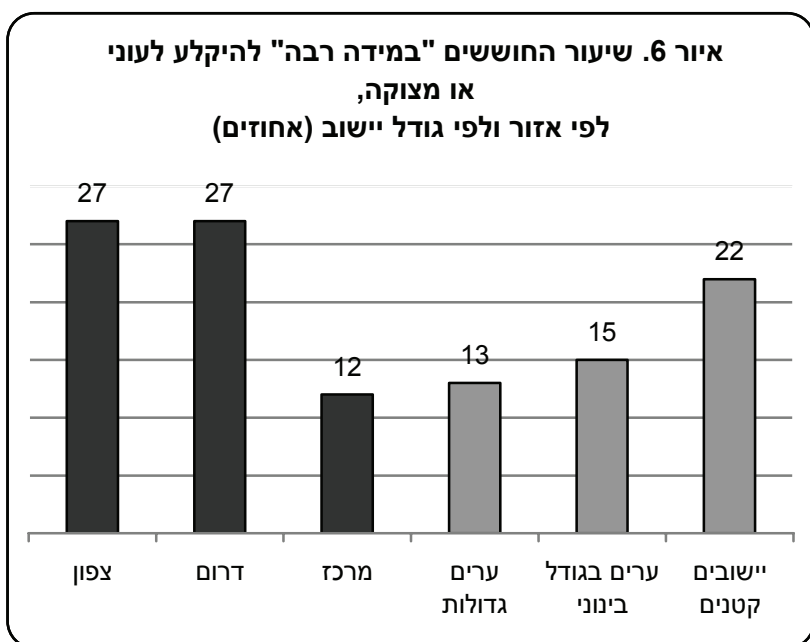
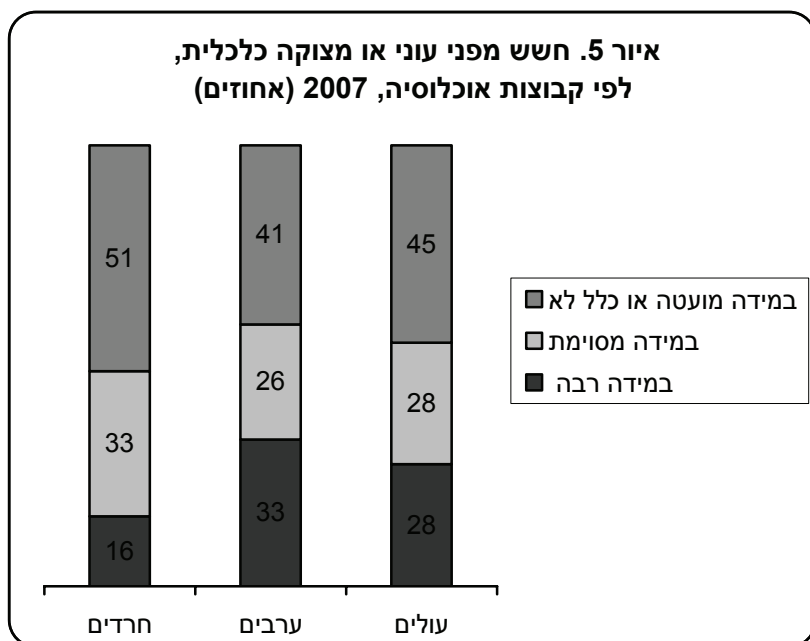
א. כל האוכלוסייה, שנים נבחרות

2007	2006	2004	
18	18	31	במידה רבה או רבה מאד
24	23	43	במידה מסוימת
58	58	26	במידה מועטה או כלל לא

ב. לפי קבוצות אוכלוסייה – 2007

חושש במידה מועטה או לא חושש	חושש במידה רבה או רבה מאד	
58	18	סך-הכל
80	17	הכנסה גבוהה
33	37	הכנסה נמוכה
64	13	השכלה גבוהה
52	28	השכלה נמוכה
51	16	חרדים
41	33	ערבים
45	28	עולים

כאמור, בחנו השנה את ההבדלים בתחושת הרווחה וברמת החיים לפי הממד הגיאוגרפי, האזורי: מסתבר, כצפוי, שרמת הרווחה הכלכלית גבוהה בקרב תושבי המרכז ביחס לתושבי הצפון והדרום, שכן כשליש מתושבי המרכז דיווחו שרמת הכנסתם מאפשרת להם לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים ללא קושי או ללא קשיים רבים, לעומת כרבע מתושבי הצפון והדרום. בנוסף מצאנו, כי למעלה משליש (35 אחוז) מתושבי חמש הערים הגדולות דיווחו, שרמת ההכנסה שלהם מאפשרת לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים ללא קושי או ללא קשיים רבים, לעומת 30 אחוז ביישובים קטנים ורק 22 אחוז בקרב תושבי הערים הבינוניות.

תושבי המרכז ותושבי הערים הגדולות לא חשו שיפור משמעותי ברמת החיים שלהם לעומת לפני שנתיים-שלוש (רק 23 אחוז דיווחו על שיפור) לעומת שיעור מעט גבוה יותר בקרב תושבי הצפון (30 אחוז) והדרום (28 אחוז). אולם, ההבדל במצוקה נחשף בתשובות לשאלה על הציפיות לשיפור בעתיד, באזורים השונים – כמעט חמישית מתושבי הצפון מצפים שבמצבם הכלכלי תחול הרעה מסוימת או רבה בשנה הקרובה לעומת כ-8 אחוזים מתושבי המרכז והדרום. השאלה של החשש להיקלע לעוני או מצוקה חשפה הבדל מהותי יותר בין המרכז והפריפריה – שיעור גבוה מאד בקרב תושבי הצפון והדרום (27 אחוז) דיווחו שהם חוששים במידה רבה או רבה מאד לעומת 12 אחוז בלבד מתושבי המרכז. עוד מעניין, כי חשש זה גבוה מאד בקרב תושבי היישובים הקטנים (22 אחוז) לעומת שיעור החוששים בערים גדולות (13 אחוז) ובערים הבינוניות (15 אחוז).

לסיכום, נתוני הסקר מצביעים על כך, שבשנים האחרונות חלה עלייה ברמת החיים של הציבור, והדבר בא לידי ביטוי בכל השאלות, אך השוני בין קבוצות האוכלוסייה השונות הוא רב והשיפור היה גדול יותר בשכבות המבוססות והחזקות, אך גם הקבוצות החלשות יותר הצטרפו בשנה האחרונה למעגל הנהנים מהתנופה הכלכלית.

3. תעסוקה, הכנסה ותנאי עבודה

העבודה מהווה את אחד המרכיבים המשמעותיים ביותר בחייהם של רוב האנשים בגיל העבודה – למעט אלה שלא מוצאים עבודה (מובטלים) או שבחרים מסיבות שונות לא לעבוד – ובדרך-כלל, היא גם המקור לביטחונם האישי והמשפחתי, הכלכלי והחברתי. העבודה מאפשרת לפרט לפרנס את עצמו ואת משפחתו, היא קובעת במידה רבה את הסטטוס החברתי שלו, והיא משפיעה השפעה מכרעת על איכות חייו ועל הערכתו העצמית.

תחום התעסוקה הוא התחום הראשון, אשר נפגע עם ראשיתו של משבר כלכלי אך השיפור בו הוא איטי יחסית, גם כאשר המצב של המשק מתחיל להשתפר. גם השנה חזרנו ושאלנו כמה שאלות לגבי תחושת הביטחון בעבודה של משתתפי הסקר. מצאנו, כי התחושה חיובית השנה לעומת השנים הקודמות: הביטוי הבולט ביותר לכך, הוא שיעור נמוך של החוששים מפיטורין, ועלייה בתחושת הביטחון המשותפת לכל הנשאלים, כולל האוכלוסיות החלשות – חלקם של החוששים מפני פיטורין נמוך

משיעורם של אלה החשים בטוחים במקום עבודתם. יחד עם זאת, אם מצרפים יחד את החוששים במידה רבה (18 אחוז) ואת החוששים במידה מסוימת (26 אחוז), הרי ש-44 אחוז ממשנתפי הסקר עדיין מביעים חשש מפיטורין, דבר המצביע אולי הן על משקעי העבר, והן על מצב קשה בהווה. באופן כללי, מגמת השיפור הניכרת בתוצאות הסקר ממשיכה את המגמה שנמצאה בסקרים, שערכנו בשלוש השנים האחרונות. במיוחד ניכרת הירידה בשיעורם של החוששים במידה רבה מאוד לעומת העלייה בחלקם של החוששים במידה קטנה או כלל לא.

לוח 6. התפלגות התשובות לשאלה, "האם אתה או מישהו מבני משפחתך חושש מפיטורין או מכך שלא ימצא עבודה ושיהיה מובטל?"

א. כל האוכלוסייה, שנים נבחרות

2007	2006	2004	2001	
18	22	32	32	במידה רבה או רבה מאוד
26	21	28	22	במידה מסוימת
56	56	40	46	במידה קטנה או כלל לא

ב. לפי קבוצות אוכלוסייה – 2007

חושש במידה רבה או רבה מאד	חושש במידה מועטה או לא חושש	
18	56	סך-הכל
13	67	הכנסה גבוהה
38	42	הכנסה נמוכה
16	56	השכלה גבוהה
30	48	השכלה נמוכה
11	67	חרדים
23	43	ערבים
20	57	עולים

למרות השיפור הכללי במצב המשק, הרי שיעור החוששים מאבטלה בסוף 2007, בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה, היה עדיין גבוה כמעט פי שלושה לעומת בעלי ההכנסה הגבוהה (חל שיפור לעומת 2006, שם הפער היה

כמעט פי 5), ושיעור החשים בטוחים במקום עבודתם בקרב בעלי ההכנסה הגבוהה היה גבוה פי 1.5 משיעורם בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה. באשר לשלוש הקבוצות החלשות ביותר, הרי שב-2007 תחושת ביטחונם התעסוקתי של העולים דומה בשיעורי החשש המובעים לכלל האוכלוסייה – זהו ממצא נוסף המעיד על הצלחת קליטתם הכלכלית במשק הישראלי. הערבים ממשיכים לחשוש ממצבם התעסוקתי בשיעור העולה על הממוצע של כלל האוכלוסייה ובקרב החרדים שיעור החוששים מפיטורין נמוך משמעותית מהשיעור לכלל האוכלוסייה.

4. הגנה על העובדים וזכות השביתה

בהמשך לשאלות על תחושת הביטחון בתעסוקה, בחנו השנה את הסוגיה של זכויות העובדים בשתי שאלות שנכללו בסקר: האחת בחנה את עמדות הציבור, לגבי הגורם האמור בעיניהם להיות אחראי לזכויות העובדים במקום עבודתם, והשנייה בדקה את מידת התמיכה הציבורית בהגבלת זכות השביתה במגזר הציבורי.

תהליכי הגלובליזציה והמעבר לשיטות העסקה לא-מסורתיות (הגידול בשיעורי העסקה של עובדים באמצעות חוזים אישיים, העסקה נרחבת יותר על-ידי קבלני כוח אדם, ועוד) הקטינו מאד את שיעור החברות באיגודים המקצועיים והחלישו את כוחה של הסתדרות העובדים. על רקע זה מתבהר השיעור הנמוך – פחות מחמישית מהמשיבים בסקר (18.6 אחוז) – הסבור, כי **זכויות עובדים** הן עניין להסדרה קיבוצית (במו"מ בין ארגוני עובדים ומעסיקים), לעומת השיעור הגבוה, 43 אחוז, שתמך בהטלת האחריות על המדינה. שיעור ניכר, כרבע מהמשיבים, סבור שהדאגה לזכויות עובדים צריכה להיות באחריות המעביד או ההנהלה, ואילו היתר, כ-14 אחוז, סבורים כי כל אחד צריך לדאוג לעצמו. התשובה האחרונה משלימה במיוחד את ההכרה בירידת כוחם של האיגודים, הנתפסים כפחות מסוגלים להגן על העובד מבעבר, ועל כן צריך שכל אחד ידאג לעורו או לחילופין שהמדינה, באמצעות חקיקה מסודרת, תגן על זכויות הפרט העובד.

הגישה התומכת בכך, ששמירת זכויות העובדים תהיה בידי המדינה רווחה יותר בקרב אוכלוסיות חלשות, ובהן בלטו בעלי השכלה נמוכה (52 אחוז), ערבים (50 אחוז) ובעלי הכנסות נמוכות (53 אחוז). ייתכן שגישה זו מבטאת מורת רוח של האוכלוסיות החלשות ממצבן הנוכחי, בו הוועדים

הבולטים במשק נתפסים כדואגים בעיקר לקבוצות העובדים "החזקות" יותר (עובדי חברת חשמל, עובדי התעשייה האווירית וכדומה).

עוד מצאנו העדפה גורפת ובלתי צפויה, בהטלת האחריות לזכויות העובדים על המדינה, בקרב עולי חבר העמים (62 אחוז). שיעור התמיכה שלהם בעמדה זאת הינו הגבוה ביותר מכל האוכלוסיות שנבדקו. לכאורה, ניתן היה לצפות, שהעולים – אשר גילו בעמדות שלהם בתחומים שונים מידה רבה של אינדיבידואליזם והתרחקות מהסדרה על-ידי הקולקטיב – יתרחקו גם מהסדרת זכויות העובד באמצעות ועדים או המדינה, ויעדיפו נתיב של טיפול אישי, בו כל אחד דואג לעצמו. ייתכן שגישתם זו נעוצה במצוקתם בשוק העבודה בישראל שבו נקלטו, לפחות בראשית דרכם התעסוקתית, בתעסוקות בשכר נמוך ללא תנאים נלווים, כאשר זכויותיהם התעסוקתיות הופרו לא אחת. היות שישנה אצלם נטייה להתרחק מוועדי עובדים, אולם הם מכירים בכך, שאין בכוחם לעמוד כיחידים למול המעסיק, הרי, שאין להם אלא לבקש הגנה על זכויותיהם כעובדים מהמדינה, שבה קיימים חוקי עבודה מתקדמים.

הנטייה להעדפה של הטלת האחריות לזכויות העובדים על ועדי עובדים עולה עם העלייה בגיל, והיא מגיעה לרמה גבוהה יחסית בקרב בני 65+, שיותר מרבע מהם סבורים, כי ראוי שוועדים ושהאיגוד המקצועי יגנו על העובדים – העדפה זו ניתן כנראה לייחס, להתנסות של המבוגרים יותר במערכת יחסי העבודה, ששררה בישראל בשנים קודמות, בה איגודים מקצועיים אכן הגנו על זכויות העובדים.

באשר לשאלה השנייה, השאלה של **זכות השביתה**, התייחסנו, כאמור, לרמת הנכונות של הציבור להגביל או למנוע לחלוטין את זכות העובדים לשבות במגזר הציבורי. בעוד שבעבר הזכות לשבות נתפסה כאמצעי לגיטימי בתהליך המיקוח והמו"מ בין עובדים ומעסיקים, כאשר גם הממשלה נתפסה כמעסיק, חלו במהלך השנים שינויים במערכת יחסי העבודה בישראל, והוטלו הגבלות, באמצעות חקיקה, על זכות השביתה במגזר הציבורי. מדובר בעיקר בהגבלות על שביתות בשירותים חיוניים, אך הן כרסמו לא מעט בלגיטימציה של זכות השביתה.

בניתוח התשובות לשאלות על זכות השביתה במגזר הציבורי יש לתת את הדעת, לאפשרות שהתשובות הושפעו ממועד עריכת הסקר – ספטמבר 2007. בתקופה זו נמשך ואף התגבר אי-השקט במערכת החינוך, על רקע איומי המורים לפתוח בשביתה בחינוך העל-יסודי (שאכן פרצה בתחילת אוקטובר ואף נמשכה כחודשיים). איומי המורים העלו את

מודעות הציבור לעלות השביתות במגזר הציבורי, לפגיעה במהלך הסדיר של החיים ושל הלימודים עקב שביתות כאלו, וכאמור עשויות היו לתרום להסכמה להגבלת זכות זו.

על רקע זה, מפתיע במיוחד הממצא, לפיו רוב הציבור – כשני-שליש ממנו – מתנגד להגבלת זכות השביתה, מתוכם כ-37 אחוז סבורים שאין כלל לפגוע בזכות לשבות במגזר הציבורי. רמת תמיכה ללא סייג בזכות השביתה מאפיינת צעירים (49 אחוז), ערבים (54 אחוז), וכן בעלי הכנסות גבוהות מהממוצע (41 אחוז). ציבור התומכים בזכות המלאה לשבות כולל הן אוכלוסיות חלשות והן חזקות, כל אחת ממניעיה השונים: החלשים רואים בשביתה אמצעי לשמירה על זכויותיהם בשוק העבודה, ואילו בעלי הכנסות גבוהות יכולים להיות נדיבים ולהגן על זכות זו, בין היתר, משום שקיים סיכוי נמוך שיזדקקו לאמצעי זה להסדרת תנאי העסקתם, המוסדרים בחוזה אישי במקרים רבים. עוד ייתכן, שתמיכתם של בעלי ההכנסות הגבוהות באי-הגבלת זכות השביתה מונעת מהערכתם על מידת הפגיעה הנמוכה שלהם מהשביתות במגזר הציבורי. ייתכן מאד, שתשובותיהם היו שונות לו נשאלו על זכות השביתה בנמלי האוויר והים. לעומתם, בלטו בתמיכתם, בהגבלת זכות השביתה במידה רבה או אף סברו שיש לאסור שביתה לחלוטין, העולים מחבר העמים לשעבר – 29 אחוז ו-35 אחוז, בהתאמה לעומת השיעורים הממוצעים לכלל המדגם – 18 ו-16 אחוז, בהתאמה. עוד התגלתה תמיכה באיסור מוחלט של שביתות בקרב בעלי השכלה נמוכה (27 אחוז מבעלי השכלה יסודית או תיכונית חלקית צידדו באיסור מוחלט כזה).

לסיכום, עמדותיהם של עולי חבר העמים לשעבר, בסוגיות הנוגעות למערכת יחסי עבודה בישראל, הן גורפות: הם מעדיפים לעגן את זכויותיהם כעובדים בחקיקה, והם סבורים, כי על המדינה לדאוג להגנה על זכויות אלו. תשובותיהם משקפות תמיכה עקבית בעמדה, שהמדינה תאסור על קיום שביתות אבל תטפל ביוזמתה בתנאי העבודה. ייתכן שעמדה זו מעידה על העדר ניסיון בשוק עבודה חופשי. העולים מביאים לשוק הישראלי ערכים ותפיסות מעולמם הקודם, בו המדינה הייתה אחראית לכל, ומבטאים בכך את מחאתם כלפי תנאי הקליטה הקשים שלהם בראשית דרכם המקצועית בישראל.

5. חינוך

מדי שנה אנו בוחנים את הערכתנו של הציבור למערכת החינוך, את הערכתו ביחס לבעיות המרכזיות המאפיינות אותה ועומדות במוקד התמודדותה, ואף את גישתו ביחס לצעדים הדרושים לפתרון בעיות אלה. השאלה הראשונה השנה הייתה, "מהי, לדעתך, הסיבה העיקרית לבעיות המאפיינות את תחום החינוך?" באופן כללי המשיבים נטו לתלות את הגורמים בניהול מערכת החינוך, במחסור בתקציבים המופנים לתחום החינוך, ביחס התלמידים והוריהם לבתי-הספר, ורק כ-15 אחוז מבין המשיבים תלו את הסיבה לבעיות המאפיינות את החינוך ברמת המורים.

לוח 7. "מהי, לדעתך, הסיבה העיקרית לבעיות המאפיינות את תחום החינוך?"

יחס תלמידים והוריהם לבתי-הספר	רמת המורים	המצב הכללי במדינה	מחסור בתקציבים	ניהול מערכת החינוך	
19	15	8	27	28	סך-הכל*
13	20	9	15	43	הכנסה גבוהה
21	17	8	23	26	הכנסה נמוכה
16	15	5	27	34	השכלה גבוהה
29	18	7	26	17	השכלה נמוכה
24	13	7	7	36	חרדים
23	10	12	33	21	ערבים
15	23	6	18	39	עולים

* האפשרות של התשובה "אחר" לא נכללה בלוח (4 אחוזים מכלל האוכלוסייה בחרו בתשובה זו).

רוב הקבוצות נטו להעמיד את הניהול של המערכת בראש הבעיות, ובמקום עוקב בסמוך את המחסור בתקציבים. הערבים בלטו בהצבתם את המחסור בתקציבים במקום הראשון, והם נבדלו מהרוב גם בבחירה של המקום השני, בהציבם במקום זה את היחס של התלמידים והוריהם לבתי-הספר. מעניין לציין, כי בעלי ההשכלה הנמוכה מיקמו במקום הראשון מבין הבעיות את יחס ההורים והתלמידים לבתי-הספר. גם

החרדים העניקו לנושא זה מקום גבוה יחסית אך הקדימו לו, כמו רוב המדגם, את בעיית הניהול והציבו אחריה את היחס לבתי-הספר. יש להניח, שהבדלים אלה מייצגים הבדלים בתפיסות החברתיות-הפדגוגיות של קבוצות שונות בציבור, אך ייתכן גם, שיש כאן ביטוי להבדלים בין בתי-הספר ברמת החינוך ובמשאבים העומדים לרשותם, המביאים להענקת שירותי חינוך לא-שוויוניים לקבוצות השונות של האוכלוסייה.

השאלה השנייה ששאלנו בתחום החינוך הייתה, "על מה ראוי לשים דגש, כדי לשפר את מערכת החינוך?" הדגש של הציבור הופנה השנה, כמו גם בשנה שעברה, לצורך לשפר את תנאי העבודה של המורים וכמעט 30 אחוז מהציבור בחר במטרה זאת מעל לכל יתר המטרות החשובות. במקום השני הפנה הציבור את הדגש שלו אל השינוי הנדרש בתכני הלימוד ובמקום השלישי – להקטנת הכיתות. רק אחר-כך הופנו הדגשים אל צורכי האוכלוסיות החלשות ואל הטיפול בהקטנת האלימות. לגבי התחום האחרון, השנה חלה ירידה משמעותית, לעומת השנים הקודמות, בשיעור הסבורים שהטיפול באלימות צריך לעמוד במקום גבוה לעומת היעדים האחרים (ראה לוח 8).

כאמור, כמעט שליש מהמשיבים סבורים, שיש לשפר ולהגדיל את תנאי העבודה והשכר של המורים, ושיעור זה הולך ועולה על פני השנים. זהו בהחלט ממצא מרשים, וניכר כי עוד בטרם החלה שביתת המורים, הציבור, בחלקו הגדול, קיבל את הטענה המרכזית של המורים, שתנאי שכרם אינם מתקבלים על הדעת ויש לשפרם. גם תביעתם השנייה של המורים, לצמצם את מספר התלמידים בכיתות, זוכה לתמיכה של 20 אחוז מהציבור. ובסך-הכל, כמחצית מהציבור תומכים בתביעות המרכזיות של המורים. יתרה מכך, שילוב התשובות לשתי השאלות שהצגנו, יש בו כדי לעודד ולתמוך במורים ובעומדים בראש מאבקם, המתמקד בשיפור שכרם ומעמדם.

לוח 8. תשובות לשאלה, " על מה ראוי לשים דגש כדי לשפר את מערכת החינוך? " כל האוכלוסייה

2007	2006	
29	26	שיפור תנאי השכר והעבודה של המורים
22	22	שינוי בתכני הלימוד ובתכניות הלימודים
20	21	הקטנת כיתות הלימוד
15	11	הקצאת משאבים רבים יותר לתלמידים מאוכלוסיות חלשות
13	21	הקטנת היקף האלימות בבתי הספר

שינוי נוסף בסקר הנוכחי מתבטא בהגדלה מסוימת של שיעור הסבורים, שיש להגדיל את המשאבים המופנים לתלמידים מאוכלוסיות חלשות, וזאת, למרות שהציבור הציב את היעד הזה רק במקום הרביעי מבין המטרות החשובות שהצגנו לו. שיעורי ההעדפה של יעד זה מעוררים שאלה לגבי סוג ההסבר שיש לתת לכך, היות שמצאנו, כי כמעט מחצית מהמשיבים (44 אחוז) סבורים, שמערכת החינוך איננה מצמצמת את הפערים בחינוך אלא מגדילה אותם או שאיננה משפיעה עליהם כלל (ומסקנה חותכת זו של הציבור נתמכת גם על-ידי הניתוח המוצג בפרק החינוך בדו"ח, המתייחס להתפתחויות במדיניות ההעדפה המתקנת והתפתחותה).

התבוננות בתשובות לפי קבוצות אוכלוסייה מבליטה את בעלי ההכנסה הגבוהה, ששיעורי התמיכה שלהם בשיפור השכר של המורים גבוהים בהרבה לעומת הקבוצות האחרות – מעל 45 אחוז מביניהם סבורים שנושא זה הוא בעל החשיבות הגדולה ביותר. גם אצל בעלי ההשכלה הגבוהה היה השיעור גבוה למדי, 34 אחוז, והוא היה גבוה במידה ניכרת משיעורי הבחירה ביעדים החשובים הנוספים שהוצעו בשאלה. החרדים בולטים לעומת כל הקבוצות בתביעתם לשינוי בתכני הלימוד (54 אחוז). גם העולים בולטים בדרישה לשינוי בתכני הלימוד (30 אחוז), אך שיעור דומה אצלם דורש גם להקטין את כיתות הלימוד.

לוח 8א. תשובות לשאלה, "על מה ראוי לשים דגש כדי לשפר את מערכת החינוך?" לפי קבוצות אוכלוסייה – 2007

שיפור תנאי השכר והעבודה של המורים	שינוי בתכני לימוד ובתכניות הלימודים	הקטנת כיתות הלימוד	הקצאת משאבים רבים יותר לאוכלוסיות חלשות	הקטנת היקף האלימות בבתי-הספר	סך-הכל
29	22	20	15	13	סך-הכל
45	26	11	12	6	הכנסה גבוהה
23	23	22	16	16	הכנסה נמוכה
34	19	25	13	10	השכלה גבוהה
31	17	13	20	19	השכלה נמוכה
15	54	9	9	13	חרדים
26	22	16	20	16	ערבים
23	30	30	3	15	עולים

6. העדפות ערכיות של הציבור והערכתו את המדיניות החברתית-כלכלית של הממשלה

כללנו גם השנה כמה שאלות בעלות תכנים ערכיים-אידיאולוגיים ולאור ההתייחסות הזאת, ניסינו ללמוד על הערכתם של משתתפי הסקר כלפי מדיניות הממשלה. השאלה הראשונה התמקדה במטרות המרכזיות שצריכות להנחות את המדיניות החברתית-כלכלית של הממשלה. שאלנו, *"יש הטוענים, שעל הממשלה לצמצם את התקציבים החברתיים (כגון תקציבי החינוך, הבריאות, הקצבאות השונות), כדי להיענות לצורכי הביטחון הדחופים. מה דעתך?"* ובכן, מסתבר, באופן די גורף, שהציבור איננו מסכים לטענה, שיש לצמצם תקציבים חברתיים כדי להיענות לצורכי הביטחון הדחופים. ממצא זה מעניין על רקע התשובה לשאלה קודמת, בה הציבור הצביע על המקום החשוב שיש לתת לביטחון בסדר העדיפויות הלאומי. עם זאת, מעניין לציין, כי שיעור המתנגדים לטענה, 63 אחוז בשנה האחרונה, נמוך יותר מהשיעור שהתנגד בשנה שעברה (2006), כאשר 76 אחוז לא הסכימו לצמצום תקציבי הרווחה לטובת הביטחון. ייתכן שהירידה בחשיבות שהציבור מייחס לנושא החברתי נובעת מהתגברות החשש הביטחוני בקרב הציבור, כפי שמעידות תשובות לשאלות אחרות בסקר.

בעניין זה מצאנו קשר מעניין להשכלת הנשאלים – ככל שעולה ההשכלה עולה ההתנגדות למימון הוצאות הביטחון על-ידי קיצוצים בתקציבים החברתיים. עוד מצאנו, שהעולים מחבר העמים בלטו מאוד בין הקבוצות בהתנגדות שגילו לצמצום ההוצאה לנושאים חברתיים על מנת לממן את הוצאות הביטחון.

בשאלה אחרת העמדנו בפני הנשאלים את הדילמה של בחירה בין תחומי המיקוד העיקריים: *"איזה מבין התחומים הבאים, ראוי לדעתך שיעמוד בראש סדר העדיפויות של הממשלה?"* ובכן, בתשובות לשאלה זו מצאנו שינוי לעומת השנה שעברה, המתבטא במיוחד בעליית המשקל המוענק לממד הביטחוני על חשבון הממד החברתי. העמדה הזו מתגלה בחשיבות הפחותה בה הוצבו ביעדים של טיפול בצמצום העוני ובפוערים בחברה, ואף בעדיפות הנמוכה, יחסית, להפניית משאבים למיגור האבטלה. אפשר להסביר זאת, בהתמשכות אי-השקט הביטחוני (המשך של ירי רקטות ומרגמות בדרום וחשש מפני פעולה צבאית רחבה יותר, הצפויה באזור זה; התאוששות מדווחת לגבי החיזבאללה בלבנון

והמתחות עם סוריה בצפון, והדיון הציבורי הכלל אזורי בנחישות האיראנית להשגת נשק גרעיני). אפשר לציין במקום זה, שבחינת ההבדלים בין האזורים מאירה, במידה מסוימת, את מקורות הדאגה הביטחונית בקרב הציבור: 56 אחוז מתושבי הדרום הציבו את הביטחון בראש סדר העדיפויות לעומת 46 אחוז מתושבי המרכז ו-43 אחוז מתושבי הצפון. בהשלמה לכך, 35 אחוז מתושבי המרכז חשבו שבראש סדר העדיפות יש לעסוק בצמצום העוני והפערים החברתיים, לעומת 28 אחוז מתושבי הצפון ו-24 אחוז מתושבי הדרום.

לוח 9. תשובות לשאלה, "איזה מבין התחומים הבאים ראוי לדעתך שיעמוד בראש סדר העדיפויות של הממשלה?" – כל האוכלוסייה

2007	2006	
47	34	ביטחון
32	41	צמצום העוני והפערים בחברה
13	13	צמיחה כלכלית
5	9	הקטנת אבטלה
3	3	אחר

מעניין לציין, כי יוצאי חבר העמים, שהביעו התנגדות כה נחרצת לצמצום הוצאות הממשלה לנושאים חברתיים, מייחסים חשיבות נמוכה ביותר להקצאת משאבים לצמצום העוני והפערים, ולהקטנת האבטלה (15 אחוז בלבד לעומת 32 אחוז בממוצע לכלל המדגם). בכיוון הנגדי, בולטים במיוחד החרדים, המייחסים חשיבות עליונה במעלה לצמצום העוני והפערים החברתיים (43 אחוז לעומת 32 אחוז, בממוצע לכלל המדגם). הערבים בולטים יחסית לקבוצות האחרות בדרישה שלהם, שהממשלה תפעל להגברת הצמיחה הכלכלית (26 אחוז לעומת כ-10 אחוזים בקרב היהודים). עוד מעניין לציין, שגם במגזר זה מייחסים חשיבות גבוהה מאוד לתחום הביטחון, אמנם בשיעורים נמוכים יותר בהשוואה לממוצע של האוכלוסייה היהודית (36 לעומת 49 אחוז, בהתאמה) אך בשיעור העולה על הבחירה בנושא צמצום העוני והפערים.

התשובות לשאלה הבאה, על הניגוד בין מדיניות המכוונת לצמצום פערים ומדיניות לעידוד הצמיחה הכלכלית, מעניינות במיוחד על רקע התשובות שמצאנו בשתי השאלות הקודמות.

לוח 10. תשובות לשאלה, " יש הטוענים שקיים ניגוד בין מדיניות המכוונת לצמצום הפערים החברתיים לבין מדיניות לעידוד צמיחה כלכלית? " – כל האוכלוסייה

2007	2006	2005	2003	
27	30	33	34	קיים ניגוד ויש להעדיף צמצום פערים
21	21	26	30	קיים ניגוד ויש להעדיף צמיחה כלכלית
52	49	41	36	אין כל ניגוד בין שני כיווני הפעולה הללו

הממצא הבולט ביותר השנה הוא שרוב הציבור היה סבור, שאין סתירה בין שתי המטרות. גם מעניין לציין, שישנה מגמה ברורה של עלייה בשיעורם של בעלי גישה זו על פני ארבע השנים האחרונות, בהן שאלנו שאלה זו. ייתכן שהגישה נתמכת מכך שסוגיה זו עלתה יותר ויותר לדיון ציבורי ומשתתפי הסקר נחשפו יותר ויותר לדיון זה. עוד נמצא, בדומה לשנים עברו, כי שיעור גדול יותר מכלל המדגם סבור שיש להעדיף צמצום פערים חברתיים לעומת העדפה של צמיחה כלכלית. אבל נראית גם מגמה איטית אך יציבה של צמצום בממדי התמיכה בהקטנת הפערים על חשבון צמיחה כלכלית.

השנה הוספנו בקבוצת השאלות "האידיאולוגיות" שתי שאלות שהתייחסו לצורך בהעדפה מתקנת, שתופנה לשתי קבוצות אוכלוסייה, הידועות בחולשתן הכלכלית היחסית לעומת הקבוצות האחרות. מדובר בערבים ובחרדים.

התוצאות שהתקבלו מעניינות ואפילו מפתיעות במידת-מה. קודם כל, אפשר לומר, שרמת הסולידריות שהציבור מגלה למצבם של הערבים גבוהה במקצת מאשר כלפי מצבם של החרדים. אפשר לייחס זאת אולי, לכך שחלק מהציבור סבור, שהעוני של החרדים נובע "מבחירה", בעוד שהעוני של הערבים הוא תולדה של מדיניות ממשלתית רבת שנים ושל ההתפתחות ההיסטורית. מי שרוצה לראות "אור בקצה המנהרה", יכול "לקרוא" בתשובות אלה סתירה מסוימת לסקרים הרבים, המצביעים על גישה גזענית ומתנכרת של הציבור הישראלי, ובעיקר הציבור היהודי, למצוקתן של שתי קבוצות "המיעוט" האלה.

לוח 11. תשובות לשאלה, " האוכלוסייה הערבית/החרדית ברובה חלשה מבחינה כלכלית-חברתית. האם לדעתך יש להקצות יותר משאבים ממשלתיים לאוכלוסייה זו על פני אוכלוסיות אחרות, כדי להקטין את הפערים? " כל האוכלוסייה – 2007

ערבים	חרדים	
10	9	להעדיף במידה רבה מאוד
22	16	להעדיף במידה רבה
22	23	להעדיף במידה קטנה
37	43	כלל לא להעדיף
9	9	לצמצם את ההקצאה לעומת יתר האוכלוסייה

מעל לכל, בולט הממצא המעיד על הכרסום בסולידריות של הציבור בישראל – כמחצית מהציבור מתנגדים למדיניות של העדפה מתקנת לאוכלוסיות חלשות (לשתייה), ועשירית אף דורשים לצמצם את המשאבים המופנים למטרה זאת. גישה זו מהווה קרקע פורייה להתנגדות הגוברת לעדכון קצבאות הביטוח הלאומי (חוק ההסדרים האחרון) ולגישות נאו-ליברליות, בדבר אחריות הפרט למצבו. היא משפיעה אך גם מושפעת מגישות התומכות בהתנערות מערכי מדינת הרווחה, הרווחות בציבור ובאות לידי ביטוי במדיניות הממשלה בשנים האחרונות.

ההתפלגות של קבוצות המשיבים השונות לשתי השאלות מעניינת אף יותר. ראשית, גם בקרב היהודים בלבד, שיעור המשיבים שיש להקצות משאבים ממשלתיים להעדפה מתקנת לערבים גבוה משיעור הסבורים שיש להקצות העדפה מתקנת לחרדים.

הפתעה מתגלה כאשר בוחנים את ההבדלים בין התשובות בקרב שני פלחי האוכלוסייה אליהם התייחסנו⁵. ובכן, בשעה ש-80 אחוז מהחרדים סבורים, שאין להקצות משאבים להעדפה מתקנת לערבים, רק 33 אחוז מהערבים סבורים, שאין להקצות משאבים להעדפה מתקנת לחרדים. רמת הנכונות להקצות משאבים להעדפה מתקנת לערבים יורדת בתלילות, ככל שעולה רמת הדתיות (יהודים חרדים מתנגדים יותר מיהודים דתיים, יהודים דתיים יותר ממסורתיים, ומסורתיים יותר מ"חילוניים"). אולם, באותה מידה בה רמת התמיכה בהעדפה מתקנת

⁵ יש לזכור, שהערבים מנו 17 אחוז מהמדגם, בעוד שהחרדים מנו 9 אחוזים בלבד. הרכב זה של המדגם עשוי להשפיע, כאשר דנים בתת-קבוצות, בהן יש גם ערבים וגם חרדים, אך אין לו השפעה כאשר משווים את תשובות הערבים לתשובות החרדים.

לערבים יורדת עם העלייה ברמת הדתיות, גם רמת התמיכה בהעדפה מתקנת לחרדים יורדת עם הירידה ברמת הדתיות. כלומר, חרדים תומכים בכך ב-85 אחוז, דתיים ב-56 אחוז, מסורתיים ב-46 אחוז והתמיכה בקרב ה"חילוניים" היא של כ-30 אחוז בלבד. עוד מצאנו, בכלל המדגם, כי רמת התמיכה בהעדפה מתקנת לערבים עולה עם העלייה ברמת ההכנסה. הדבר הפוך לגבי החרדים – ככל שרמת ההכנסה גבוהה יותר, הנכונות להעדפה של חרדים נמוכה יותר.

לוח 11א. תשובות לשאלה, "האוכלוסייה הערבית/החרדית ברובה חלשה מבחינה כלכלית-חברתית. האם לדעתך יש להקצות יותר משאבים ממשלתיים לאוכלוסייה זו על פני אוכלוסיות אחרות, כדי להקטין את הפערים?" ערבים לעומת חרדים – 2007

	העדפה ביחס לחרדים		העדפה ביחס לערבים	
	לא להעדיף	להעדיף	לא להעדיף	להעדיף
סך-הכל	52	48	46	54
השכלה גבוהה	59	41	46	54
השכלה נמוכה	48	52	39	61
הכנסה גבוהה	61	39	31	69
הכנסה נמוכה	42	58	47	53
יהודים	56	44	53	47
ערבים	33	67	13	87
חרדים	15	85	80	20
עולים	69	31	65	35

בעניין זה הממצאים האזוריים מגלים לעינינו את ההבדלים בהרכבם הלאומי והדתי של אזורי הארץ. כך שיעור גבוה מקרב תושבי הצפון (52 אחוז) חושבים, שיש להעדיף במידה רבה או רבה מאד הקצאת משאבים לחברה הערבית, לעומת 28 אחוז בקרב תושבי המרכז ו-22 אחוז מתושבי הדרום. בקצה השני, התגלה, כי שיעור גבוה מתושבי הדרום (14 אחוז) חשבו, שיש לצמצם את ההעדפה לאוכלוסייה הערבית, לעומת 9 אחוזים מתושבי המרכז ורק 5 אחוזים מתושבי הצפון.

עוד מעניין, שכ-30 אחוז מתושבי הצפון (בו שיעור הערבים עולה על שיעורם באזורי הארץ האחרים) חושבים, שיש להעדיף במידה רבה או רבה מאד הפניית משאבים לחברה החרדית, החלשה יותר כלכלית, לעומת 23 אחוז בקרב תושבי המרכז והדרום. ככל הנראה, מבטא ממצא זה את גישתם של הערבים, שהתגלתה כאוהדת יותר כלפי החרדים, ולא כפי שמצאנו בכיוון ההפוך (גישתם של החרדים כלפי הערבים, כאמור, הייתה בעיקר של התנגדות).